

Tarihte bugün

30 Ocak 1826: Dünyanın ilk modern asma köprüsü sayılan Menai Asma Köprüsü açıldı

KEMAN=STRADIVARIUS

Kemanın atası sayılan ilk yaylı sazlar yaklaşık 1100 yıl önce Orta Asya'da ortaya çıktı. İlk kemanların ise 500 yıl önce İtalya'da yapıldığı kabul ediliyor.

İlk telli sazlar Mezopotamya'da ortaya çıktı

Dünyanın en eski telli sazları 4500 yıl önce Mezopotamya'da kullanılmaktaydı. İngiliz arkeolog L. Woolley, 1929'da Irak'ta Sümer döneminde önemli bir kent olan Ur'da yaptığı kazıda üç adet lir ve bir adet arp buldu. Kazının yapıldığı bölge Sümer kralları ve ailelerine ait mezar alanıydı. Bulunan lirler ve arp M.Ö. 2500 yılından kalmaydı. Dünyanın bilinen en eski telli sazları olan bu enstrümanlar restore edilip müzelere verildi. Sümer kraliçesi Pu-abi'nin mezarında bulunan ve "Kraliçenin Lir'i" olarak anılan telli saz, Londra'da British Museum'da sergilenmektedir. Bağdat'taki Irak Ulusal Müzesi'nde sergilenen lir ise "Ur'un Altın Lir'i" olarak anılır. Ancak bu değerli telli saz II. Irak Savaşı sırasında zarar gördü. Altın işlemeli olan iki adet telli saz ise ABD'de Pennsylvania Üniversitesi Müzesi'nde bulunmaktadır. Dünyanın en eski gitarının ise 3300 yıl önce Hititli müzisyenler tarafından kullanıldığı biliniyor. Hititler'den kalan ve halen Alacahöyük'te bulunan 3300 yıllık taş kabartmada bu gitar detaylı olarak resmedilmiştir. Telli sazlar zamanla dünyaya yayıldı, değişime uğrayarak çoğu ülkenin milli enstrümanları haline geldi.

Bizans yaylı çalgısı lirin resmedildiği kabartma (M.S. 900-1100)

Telli sazlar Orta Asya'da yaylı sazlara dönüşüp dünyaya yayıldı

Kemanın atası olan ilk yaylı sazların Orta Asya'da geliştirildiği kabul ediliyor. Encyclopædia Britannica, ilk yaylı sazların 900'lü yıllarda Orta Asya'da yayla çalınan bir tür lir veya rebap olduğunu açıklamaktadır. Orta Asya'da müzisyenlerin, ilk yayları at kuyruğu kılıyla yaptığı biliniyor. Orta Asya'da rebap ve benzeri çalgıları 900'lü yıllarda yayla da çalmaya başladıklarını gösteren bir duvar resmi bulundu. W. Bachmann, The New Grove Dictionary of Music and Musicians adlı ansiklopedide bu duvar resmini Tacikistan'da bulunduğunu açıkladı. Orta Asya'da müzisyenlerinin kopuz denilen saza benzer telli çalgıyı yüz yıllar boyunca yay ile çaldığı biliniyor. İlk yaylı çalgılar, Orta Asya'dan İran, Çin ve Anadolu'ya ulaştı. Müslümanlık yayılırken, yaylı sazlar Kuzey Afrika'ya ardından da İspanya kanalıyla Avrupa'ya yayıldı. Bizans döneminde İstanbul'a ulaşan yaylı saz lir adıyla anılmaya başlandı. Rebap adlı yaylı saz çok sayıda ülkede benimsendi ve bazılarında ulusal enstrüman olarak kabul gördü. Rebap, kemañçe olarak da anılır, gövdesi Hindistan cevizinden yapılıp gövde üzerine deri gerilir. İki diz arasında yere dik şekilde tutulur ve genellikle yayla çalınır. Afganistan, Hindistan, Pakistan, İran ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaygındır. Geçmişte Türkiye'de Türk Sanat Müziği sanatçılarının kullandığı tek yaylı saz idi. Daha sonra 18. yüzyıldan itibaren rebap yerine "sine kemanı" kullanılmaya başlandı. Bu keman, Avrupa'da "viola d'amore" adıyla yani aşk kemanı olarak tanınırdı. Bu keman göğse dayanarak yayla çalındığı için ülkemizde sine kemanı adı ile anıldı ve III. Selim döneminde yaygınlaştı.

En eski kemanların görüntüsünün yer aldığı 1535 yılında yapılmış bir tablo

Keman İtalya'da 16. yüzyılda geliştirildi

Günümüzdeki kemanlara çok benzeyen ilk yaylı sazlar 1530'dan itibaren İtalya'da ortaya çıktı ve tanınmış ressamların tablolarında yer almaya başladı. O tarihlerde İtalyan yazılı belgelerinde kemanı tanımlamak için kullanılan violino ve benzeri kelimelere rastlanır. Keman kelimesinin İngilizcesi "violin" dir ve İtalyanca küçük viyola anlamına gelen violino kelimesinden türetilmiştir. Keman başta İtalya olmak üzere tüm Avrupa ülkelerinde hızla yayıldı. Kemanı detaylı olarak tanıtip nasıl akort edileceğini anlatan ilk yazılı doküman 1556'da Fransa'da basıldı. Günümüze ulaşan dünyanın en eski kemanı, Fransa Kralı IX. Charles için İtalyan keman yapım ustası A. Amati tarafından 1560 yılında yapılan kemandır. A. Amati, kemanın gelişmesinde önemli katkıları olan ve ilk kez kemana üç yerine dört tel takan kişidir. Keman yapım ustalarına luthier denilir ve A. Amati, İtalya'da çok sayıda luthier yetiştirdiği gibi kemana günümüzdeki formunu veren kişidir. Kemanın modern formuna kavuşmasında en önemli katkısı olan diğer luthier ise İtalyan Gasparo da Salo'dur. Gasparo da Salo tarafından 1574'te yapılan bir keman, en zarif ve en güzel bezeli Rönesans kemanı olarak kabul ediliyor. O keman, Avusturya Arşidükü II. Ferdinand'a ait idi ve halen Norveç'te Vestlandske Kustindustrimuseum'da sergilenmektedir.

Antonio Stradivari'yi keman yaparken gösteren tablo (1893)

Stradivarius efsanesi

Keman denildiği zaman dünyanın hemen her yerinde herkesin aklına Stradivarius gelir. Bunun nedeni İtalya'da A. Stradivari'nin 1700-1720 yılları arasında onun altın çağı sayılan dönemde yaptığı kemanların günümüzde dünyanın en pahalı kemanları olmasıdır. Bugüne kadar satılan en pahalı Stradivarius kemanı 2011'de elektronik ortamda yapılan açık artırmada 15,6 milyon dolara satılan kemandır. A. Stradivari, çocuk yaşlarda İtalya'da çok

tanınan bir luthier olan A. Amati'nin torunu N. Amati'nin yanında keman yapmayı öğrendi. Önceleri Amati ailesinin uzun yıllar içinde geliştirdiği formda kemanlar yapan A. Stradivari, 1680'den itibaren kendisine özgü kemanlar üretmeye başladı. Eski ustası N. Amati 1684'te ölünce Stradivari, kısa sürede kemanları en fazla ilgi gören luthier oldu. Kemanlarını sürekli olarak geliştiren Stradivari, 1690'da kemanların boyutunu büyüttü. Daha sonra kemanlarını tekrar küçülttü ve ölünceye kadar boyut değişikliği yapmadı. A. Stradivari 1737'de 93 yaşında ölünceye kadar keman üretti ve özellikle altın döneminde ürettiği kemanlar çok değerlidir. Çok sayıda tanınmış keman sanatçısı konserlerinde Stradivarius kemani çalmaktadır.

Stradivari'nin yaptığı binden fazla kemanın 650'si günümüze ulaştı. Bazı araştırmacılar, Stradivarius kemanlarının modern kemanlardan üstün olmadığını öne sürdü.

Prof. Dr. Ural Akbulut
ODTÜ Kimya Bölümü